

EESTI PÕLLUMAJANDUSE STRATEEGILISED VALIKUD

M. Tamm

Euroopa Liit (EL) on liitumist taotlevate riikide maaelu ja põllumajanduse EL nõuetega ja turukeskkonnaga kohanemise toetamiseks ja jälgimiseks kavandanud SAPARD-programmi. Selles osalemiseks koostati põllumajandusministeeriumis 1999. a. maaelu arengu kava, milles kirjeldati maal ja põllumajanduses kujunenud olukorda, arengu võimalusi ja strateegiat. Programmis on peamiseks eesmärgiks põllumajandustootmise ja põllumajandussaaduste töötlemise vastavusse viimine EL hügieeninõuetega, EL turu tasemele vastava kvaliteedi tagamine ja efektiivsuse tõstmine püsima jäämiseks vajaliku konkurentsivõime taseme saavutamiseks. SAPARD-programmi üks osa on põllumajanduses töötä jäänud inimeste alternatiivne tööhõive.

SAPARDi vähem teadvustatud eesmärgid on seotud liituv riigi kohanemisega EL struktuuride ja protseduuridega, nagu arengu ja (investeeringu)toetuste jagamise institutsioonide ja makseagentuuri käivitamine, eesmärkide, kriteeriumide, protseduuride, reeglite ja aruandluse väljatöötamine ning rakendamine.

Põllumajanduse arengustrateegia kavandab maaelu tulevikku ja seejuures tuleb välistegurina arvesse võtta ka majanduslikult tasuva tehnoloogia mastaapi, mis on konkurentsivõimelise põllumajanduse eeldus. Kuid see määrab ka teatud turunõudluse rahuldamiseks vajaliku töökohtade arvu põllumajanduses. Seega tuleks põllumajanduse arengustrateegiat kavandades esmajoones lähtuda (1) realistlikult ennustatud turunõudlusest ja (2) sellest lähtuvalt ning konkurentsivõimelist tööviljakuse taset arvestades prognoosida potentsiaalne tööhõive. Kuid maaelu arengu kavas on lähtutud optimistlikest lootustest: olemasolevate töökohtade arvu säilitamine, põllumaa kasutamine ja piimakarja hoidmine praegusel tasemel või selle suurendamine, et tagada suurem piima tootmise kvoot pärast EL-ga liitumist.

Selline võimalikult vähe muutustele orienteeritud arengukava on poliitilises mõttes ohutu, kuna see vastab maaelanike alalhoidlikele lootustele. Tegelikult on siiski tulemas olulised muutused, sest tehnoloogia areng maailmas ei peatu ja Eesti riigi avatud majandus sunnib ka põllumajandustootjaid osalema rahvusvahelises konkurentsis turuosa suuruse pärast, sealhulgas ka siseturul.

Arengu seisukohalt strateegiline valik tuli teha juba Eesti NSV taluseaduse koostamisel (1989. a.), kui oli arutusel kaks strateegilist suunda: talude taastamine või tolleaegse tehnika võimsusele vastavate 150 ha suuruste talude projekteerimine. Mitmetel kaalutlustel valiti esimene ja sellele on suunatud ka poliitilise otsusena restitutsioonist johtuv maareform. Paraku on selle tulemus sõjaeelsed talud, millel põllumaad on keskmiselt alla 10 ha. Isegi tolle aja mõistes suured, mõnekümne või saja hektari suuruse põllumaaga talud ei võimalda tehnika võimsust ära kasutada, sest kaasajal toodab masinaehitus taimekasvatusele traktoreid ja masinaid, millest koostatud tehnoloogilised kompleksid on tasuvad 200...500 ha kasvupinnal.

Põllumajandusministeeriumi andmeil koondub tootmine suurematesse ettevõtetesse. 1998. a. piimalehmatoetust saanud karjade piimast 56% toodeti 100–600 lehmaga ettevõtetes ning 47% teraviljatoodangust saadi ettevõtetes, millel oli üle 100 ha maad. Seejuures oli Eesti põllumajandustootjate keskmine maa suurus 50 ha. Kuid Eesti põllumajanduses kasutada olev tehnika ja tehnoloogiad on vanemad kui kümme aastat, pärit nõukogude suurmajanditest. Selle tehnikaga püsis taimekasvatussaaduste toodang 15 aastat praktiliselt samal tasemel, kuigi kulud suurenesid. Enne Eesti Vabariigi taastamist tehtud uuringu järgi vajas 35–40% põllumajanduses kasutatavatest hoonetest ehituslikku ja tehnoloogilist rekonstrueerimist ning kiiret remonti. Seega on Eesti põllumajanduses nüüdseks peaaegu kogu tehnika ja tehnoloogia vana ja tuleb uuendada.

Eesti põllumajandussaadusi on viimase poole sajandi kestel ja ka varem müüdnud peale kohaliku siseturu ka Venemaa suurlinnades. Arvestades 1939. a. kogemust, millal poliitilistel eesmärkidel see turg sulgus päeva-pealt, ja hiljutisi raskusi, milles Venemaale eksportijad on kandnud suuri kahjusid, oleks sellele turule orienteerumine seotud suurte poliitiliste ja majanduslike riskidega. Venemaa on alati pooldanud isevarustamist. Mis puutub ekspordile üldse, siis kõigile maksujõulistele turgudele tuleks hakata turuosa võitma suurkorporatsioonide või kohalike tootjate käest. Seni on odavate hindadega ekspordist enim kasu lõiganud vahendajad.

Eesti siseturu põllumajandussaaduste potentsiaalse nõudluse kohta on põllumajandusministeerium avaldanud arvutuslikud vajadused ja andmed nende katmise kohta 1998. a. (Põllumajandus..., 1999). Olulisima põllumajandussaaduse piima tarbimismuudetele vastav potentsiaalne nõudlus on 537 000 t aastas, liha on tarvis 92 700 t, teravilja toiduks 157 000 t ja kartuleid 102 000 t. Teravilja kogu siseturu vajadus on 830 000 t (Põllumajandus..., 1999), milles on arvestatud ka seeme ja söödateravili ning tööstuse tooraine.

Majanduslikult tasuva saagikuse ja lehmade produktiivsuse taseme juures on siseturu nõudluse rahuldamiseks vajalik lehmade arv ja teravilja ning kartuli pind järgmine:

lehmi	keskmise aastatoodangu 5 t piima	147 000 pead,
teravilja kasvupinda	saagikusega 4 t/ha	207 500 ha,
kartuli kasvupinda	saagikusega 20 t/ha	16 000 ha.

Strateegilised otsused teevad tegelikud põllumajandustootjad. Kui põllumajandus hakkab paremini tasuma või saama toetusi, hakkavad edukamad tootjad investeerima, ostes kaasaegset tehnikat ja ühtlasi vajavad nad selle tehnika võimsusele vastavat ning majandusliku tasuvuse saavutamiseks vajalikku suuremat mastaapi (maad).

Järgnevalt prognoosime perspektiivse töökohtade vajaduse, kui eespool märgitud ulatuses tootmine korraldada konkurentsivõimelisele töövõimelisele vastavate maailmaturul pakutavate tehnoloogiatega.

Teraviljakasvatuse tehnoloogilised kompleksid on tasuvad 200...500 ha kasvupinnaga (2 töötajat ~300 ha). Piimakarjapidamisel on koos söödatootmisega ühe töötaja koormus 75...100 lehma (~75 lehma + noorkari).

Piimakari ja söödatootmine	2000 töökohta	75 lehma keskmiselt töötaja kohta
Teraviljakasvatus	1400 töökohta	150 ha keskmiselt töötaja kohta
Kartulikasvatus	800 töökohta	20 ha keskmiselt töötaja kohta
Kokku:	4200 töökohta.	

Tuleb veel arvesse võtta ka seda, et teravilja- ja kartulikasvatuses ei taga need pindalad aasta läbi tööd ega ka rahuldavat sissetulekut. Et püsib ka osa väiksemaid tehnoloogiaid, siis võib arvestada, et põllumajanduses vajatakse 4 500...7 000 töötajat. EL liikmesmaade andmetel on keskmiselt ja sealhulgas ka näiteks Rootsis üle poolte taludest sellised, kus talunik töötab vähem kui 50% ajast (AGRA FOCUS, 2000), siis võib põllumajandusega seotud inimeste arv kujuneda arvutuslikult tulemusest kaks korda suuremaks. Kuid ka see on põllumajandusministeeriumi toetuste andmetel 1998. a. põllumajanduses hõivatud töötajate arvust (47 000) mitu korda väiksem.

Edukamate põllumajandustootjate tegevuse tulemusena tõenäoliselt võidetakse siseturul kaotatud osa tagasi, kuid turu haaravad 20% tootjaist, kes annavad 80% põllumajanduse toodangust ja saavad 80% tuludest. Seega jäävad püsima need põllumajandustootjad, kes esimestena suudavad investeerida ja viia tootmise mastaabi ning töövõimelisele konkurentsivõimelisele tasemele.

80% tootjaist, kes selle võidujooksuga kaasa minna ei suuda, saavad valida järgmiste alternatiivide seast:

- jätkavad väiketootmist kuni tehnika veel kestab, teevad seda muu töö kõrval ja/või peavad nn. ära-alamistalu;
- orienteeruvad alternatiivsele (marjakasvatus, ravim- ja maitsetaimed jm eritooted) või mahepõllundusele;
- jäävad pensionile või lõpetavad töö põllumajanduses ja lähevad alternatiivsetele tegevusaladele.

Üleminekuperioodi kestus sõltub põllumajanduse tulukuse tõusust ning turust. Soodsates tingimustes suudavad väiketootjad kauem püsida, kuid teiselt poolt kiireneb suurtootmise areng uute tehnoloogiate baasil.

Lõpuks küsimus sellest, kui palju maad jääb Eesti põllumajanduses kasutusse? Arvesse võttes Eesti muldade väiksemat taimetoitainete sisaldust võrreldes Kesk-Euroopaga, võib konkurentsivõimeline tootmine piirduda ühe kolmandikuga Eesti haritavast maast. Kui arvestada igale lehmale koos noorkarjaga 2 ha, siis on piimakarjale vaja 300 000 ha. Teravilja kasvupind 207 500 ha sisaldab söödavilja osas teatud topeltarvestuse ja lisandub veel kartuli kasvupind 16 000 ha. Kui lisada veel 50 000 ha marja- ja muude alternatiivsete kultuuride jaoks, siis võib ennustada, et perspektiivne maakasutus on kokku orienteeruvalt 500 000...550 000 ha.

Eeltoodu põhjal saab teha järelduse, et kui esitatud mõttekäik on põhiliselt õige, siis põllumajanduses praegu hõivatud inimeste enamikku rahuldavat põllumajanduse arengu strateegiat, mis võiks sobida poliitilisteks eesmärkideks ning saaks valitsuse ja Riigikogu toetuse, ei ole võimalik välja pakkuda järgmistel põhjustel:

1. Eesti Vabariigi valitsus ja poliitikud pole valmis arutama ega vastu võtma dokumenti, kus otse välja öeldaks, et põllumajanduses hõivatud 47 000 töötajat jääks alles kümnendik.
2. Haritavast maast jääb pool kasutusest välja, sest Eesti siseturu nõudluse rahuldamiseks piisab poolest miljonist hektarist põllumaast ja põllumajandussaaduste maksujõulist eksporditurgu ei ole.
3. Maainimesed, kes oma oskuste ja ettevõtlikkuse poolest on tõenäoliselt põllumajandusest välja langenud, pole valmis seda enesele tunnistama, muud tegevusala valima ja ümber õppima.

Selle asemel eelistatakse oodata, lootes toetustele ja turuolude paranemisele. Niipea kui olud paranevad, tuleb maaelus järjekordne šokiteraapia, sest edukamad põllumehed hakkavad tegema investeerimisotsuseid, hõivavad järjest suurema turuosa ja väljalangejatel tuleb tööst põllumajanduses pealtnäha ootamatult loobuda. Areng toimub läbi muutuste, mis alati ei ole õiglased, sest ühe edu tähendab teise kaotust.

Kirjandus

AGRA FOCUS The monthly report for European agribusiness executives. January 2000.

Põllumajandus ja maaelu. Ülevaade 1998. – Eesti Vabariigi Põllumajandusministeerium, 1999. – 130 lk.

Strategic Choices of Estonian Agriculture

M. Tamm

Summary

Rural Development Plan for SAPARD is relatively optimistic, but not enough based on the perspectives of markets and potential changes of technology. There will be a significant reduction of employment in agriculture production as soon as the agricultural income level raises and producers will have opportunity to invest into new technologies. Only less than half of the arable land is enough for supply domestic market. Government and politicians could not accept official strategy of agriculture based on forecasts about changes in technology following raised incomes and for rural people this will cause “shock therapy” again.